

Wat het Ontwerp-Kappeyne op het Lager Onderwijs beweert, begeert, bedoelt, bewerkt?

<https://hdl.handle.net/1874/234734>

mm 11076

BR. 1878. IV. 4.

J L
UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK UTRECHT

3453 2147

17 P. 4.

1878 IV, 4.

WAT HET
ONTWERP-KAPPEYNE

OP HET LAGER ONDERWIJS
BEWEERT, BEGEERT, BEDOELT, BEWERKT?

~~~~~  
R E D E

DOOR

Dr. A. Cohen Stuart.



UTRECHT,  
KEMINK & ZOON.  
1878.



WAT HET  
**ONTWERP-KAPPEYNE**

OP HET LAGER ONDERWIJS

BEWEERT, BEGEERT, BEDOELT, BEWERKT?

~~~~~  
R E D E

DOOR

Dr. A. Cohen Stuart.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1878.

M. H.

Dringend uitgenoodigd door het Bestuur uwer Vereeniging ¹⁾ om, in 't belang der zaak door haar voorgestaan, een woord in 't openbaar te spreken, heb ik gemeend aan dien aandrang geen gehoor te mogen weigeren.

Men wachte echter — ik stel dat, ten einde mogelijke teleurstelling te voorkomen, onverwijld voorop, — in deze oogenblikken van mij niets nieuws. Over deze zaak thans nog te zeggen wat niet reeds herhaaldelijk en op treffelijke wijze is uitgesproken, grenst schier aan het onmogelijke, gaat in elk geval zeer gewone krachten verre te boven. 't Is daarmee als met den strijd tegen bedwelmende dranken, waarover evenzeer alles *is* gezegd. Het veld is volkomen afgemaaid. Van een nieuwen oogst kan zelfs geen sprake zijn. Het hoogste, het eenige, dat blijft, is een — nalezen, een bijeenzamelen van het geogoste, een samenbinden in schooven van het lang reeds gevelde koren.

Of nu, uit dien hoofde, zulke nalezing en verzameling

1) Deze rede is uitgesproken op verzoek van het Bestuur der Utr. Hulpv. voor het Chr. Nation. Onderw. op Woensdag 17 April.

overbodig zou moeten heeten? Verre van dien. 't Geen tot verzadiging, bijna tot zat wordens, gezegd en herzegd werd, is daarom nog niet immer genoeg gehoord en verstaan, en zoolang dat niet geschied is, mag het herhalen der waarheid niet verdrieten, is het telkens en telkens weêr slaan op 't zelfde aanbeeld, het onverpoosd treffen met den moker der waarheid om het soms al te metaalvast gemoed smedig te beuken, eisch der liefde, en voor wie eens zelf vast overtuigd is, heilige plicht.

Maar is 't voor zulken aanslag de rechte tijd, het juiste oogenblik nu? Is het ijzer thans heet, dat het kan worden gesmeed? Mij dunkt: daaromtrent kan geen redelijke twijfel bestaan. Of is er dan nóg niet fel genoeg gestookt; gaat het onderwijsbelang in deze dagen de vuurproef niet door; werd de onderwijsvraag niet meer dan ooit de brandende levensvraag? Is ze niet voortdurend, nu zelfs op nieuw, aan de orde, de zaak, die reeds zoo veel wanorde heeft voortgebracht, nog zoo veel tweespalt en verdeeldheid voortbrengen zal? *In staat van wijzen* schijnt het diepgaand verschil allerminst, en — wêl beschouwd, — een der meest overtuigende blijken van het schreiend onrecht door partijgeest ons aangedaan, is juist dat overhaast willen áfdoen van een onderwerp voor beslissing en oplossing nog niet rijp. Maar in ieder geval het rechtsgeding staat op de rolle, en is weder gesteld aan de orde van den dag. De tijd van pleiten voor recht en waarheid is daar.

Doch er is meer. Niet slechts, dat thans een nieuw wetsontwerp is ingediend, een ontwerp, dat hoogstwaarschijnlijk, vrij wat veranderd en verscherpt, eerlang bindende wet zal worden, en 't dáarom alleen reeds het oogenblik van spreken, niet van zwijgen is; maar dat ontwerp is bovendien van zulken aard en strekking, dat een „Memorie van toelichting” daarop,

ook van andere zij dan van de Regeering zelve, alleszins noodig mag heeten, en het spreken daarover van ons standpunt, — een woord op zijn pas, dat minder dan ooit nu teruggehouden worden mag.

Ik moet mij omtrent 't geen ik hiermeê bedoel, eenigszins nader en breeder verklaren.

Het pasverschenen ontwerp — 't behoeft nauw meer gezegd te worden, — is *niet* wat men had verwacht. Daarover zijn allen, vriend en vijand, het eens. Noch de bange vrees, noch de hooggespannen verwachting werd vervuld.

De heftige partijganger, die de vaan der oppositie zoo fier ontrolde en haar krijgsklaroen zooforsch deed klinken, in 't woest rammeien van 't hechtste bolwerk en 't onbesuisd stormloopen op elke verschansing de vurigsten vóór, bij 't rammelen van wiens wapentuig zelfs een „ziedende Achilles” zich bescheiden terugtrok, omdat hij zijn meester erkend had en met ondergeschikten rang zich vergenoegen wilde onder zulken kapitein, — deze man was, op zijn beurt, zelf aan 't bewind gekomen, verzekerd van den bereidwilligen steun eener volgzame Kamermeerderheid, straks meer overwegend nog door nieuwe, welberekende verkiesingen, en bij voorbaat reeds door zijn volgelingen met luiden Pæänjubel toegejuicht en begroet! Wat zou een forsche kloekheid, een niets ontziende overmoed als de zijne, nog aangezet en geprikkeld door bedwelmenden lof, terwijl de kracht van verzet verlamd of gebroken was, niet bestaan en volvoeren, dáár vooral waar het de groote zaak gold, waarvoor deze breedgeschouderde Hercules de leeuwenhuid van het gezag had omgeslagen en de regeerknots had ter hand genomen, eene zaak, reuzenarbeid misschien voor elk ander, maar een spel slechts voor hém! — „Voorzeker de „Scherpe Resolutie”

op handen!" zuchtte men hier. — „Thans zal de „doode vlieg" van het clericalisme, het stinkend insect der „zwarte internationale" voor goed worden uitgeworpen uit de welriekende en heilzame apothekerszalve van de kunstig toe bereide Staats-school, een zalf die alle maatschappelijke wonden balsemt en heelt!" — zoo juichte men ginds. — „Nu een wet, naar 't hart der radicalen, in aantocht!" — zoo dacht men hier en daar! — Reeds verhief zich, in de verbeelding van velen, het metalen standbeeld van dezen anderen „ijzeren Hertog," den draak verplettend, die in machteloze woede zich krimpt, terwijl het opschrift op het voetstuk „het stillen der beroerten" en „het bedwingen der tegenstanders" van dezen nieuwen Alva zou roemen. Heeft dan nog diens geschiedenis, en uit den allerlaatsten tijd het gebeurde in Atjeh en Transvaal, niet geleerd voor al te voorbarige zegekreten zich te wachten? Intusschen: wat anderen al of niet ter harte hebben genomen, Kappeyne zelf heeft blijkbaar één ding wél in deze dagen geleerd, — dat tusschen „controleeren" en „gouverneeren," al volgt het een 't ander snel, een wijde gaping ligt, even als er tusschen stoute woorden en kloeke daden een groot onderscheid bestaat. — Is dit dan nu de gevreesde Draconische wet van den man, die alle halfheid en beginselloosheid zoo scherp hekelen, bijtend bespotten en met zijn slagwoord verpletteren kon? Was 't noodig met zoo geweldige Titanskracht, berg op berg te stapelen om den ministerieelen Olympus te bestormen, wanneer van die omwenteling en omverwerping dit de eenige vrucht moest zijn: een ontwerp niet uitermate verschillend van 't geen onlangs door de toongevende woordvoerders zelfs geen bespreking en overweging was waardig gekeurd? Ontkend worden kan het niet; het wetsontwerp Kappeyne heeft allen verrast; het is door 's mans

voorstanders met min of meer verholen teleurstelling, door zijn tegenstanders met zeker gevoel van verademing vernomen.

Wij, die ons onverholen onder de laatsten scharen, deelen in dat gevoel tot op zekere hoogte. En toch: al is ook onze angstige vrees eenigszins beschaamd en de slag, die nu dreigt, zóo zwaar niet als wij duchtten; nochtans, neen — daarom te meer, achten wij het tijd van spreken, waarschuwen, vermanen. Juist naar gelang het gevaar voor het oogenblik geringer schijnt, is 't voor de toekomst te grooter. Ook dit beweren moet ik nader toelichten. Zekere mate van onaandoenlijkheid is een der eigenaardigheden van onzen landaard. Wij behooren, laat ons 't eerlijk erkennen, tot de pachydermen of „dikhuidigen” onder de volken. We zijn niet fijn- of lichtgevoelig, niet spoedig of gemakkelijk tot geestdrift en krachtbetoon gewekt. Nog altijd, gelijk in Alva's dagen, zijn we, in onze lijdzaamheid en lijdelijkheid, het soms wat al te kneedbaar „botervolk,” en een *strenge vorst* wordt gevorderd om die te meêgaande weekheid te harden en te stijven tot iets, dat zich niet meer kneden en wringen laat. Eerst door een zeer harden druk wordt de taaie, doch ietwat logge veerkracht van onzen volksgeest gewekt. Laat tyrannie zich vertoonen en voelbaar maken zóo als zij is; dan begint het trage, maar gezonde Batavenbloed te bruisen, en de oude Friesche vrijheidszin komt weêr op met onverzettelijke kracht. Maar juist dat is nu niet geschied, en dáarin schuilt het gevaar. Wanneer deze geweldige Goliath, die zoo boud voor de „slagordening Israëls” gesproken had, dat het door de legerkampen dreunde, later evenzoo in 't strijdperk getreden was om, met zijn „spies als een weversboom,” frisch en dreigend gedrild, zijn tegenpartij door éen doodelijken slag, naar het hart te treffen; dan, bij al onze schijnbare weêrloosheid, ware

in onzen buidel licht de gladde keisteen te vinden geweest, om, met vast oog en vaste hand, den verwaten vijand, in het verstaalde voorhoofd te treffen. Nu echter is 't anders gegaan. De stoute taal is met het schubbig „koperen pantser” afgelegd, en de gevreesde verschijning schijnt in de werkelijkheid zoo vreeselijk niet meer. Is 't niet bijna, of de booze nachtmerrie van een benauwden droom ons kwelde, die bij het nuchter ontwaken verdween? Maar veeleer het tegenovergestelde is waar. Helaas! nu juist zijn we in gevaar in slaap te worden gewiegd en te droomen, het oog sluitend voor de werkelijkheid zoo als ze is. Geen overmoedige vijand hier, optredend met blinkenden helm, maar met open vizier. De adder schuilt in het gras, en — ons volk, goed van geloof en vertrouwen, aan zijn welig gras *zonder* adders gewoon, heeft dáarvoor niet licht een oog.

Zietdaar dan wat het bedenkelijke vormt van het tegenwoordig ontwerp. Daargelaten, dat het door allerlei invoegselen en amendementen (zoogenaamde *verbeteringen*) kan en zal worden veranderd en verergerd, is het reeds in zich zelf een *schier onmerkbaar, schijnbaar niet veelbeteekenende, in waarheid groote stap vooruit op den weg van onrecht en verdrukking, een stap, die daarenboven den natuurlijken en onvermijdelijken overgang vormt tot erger en meer.* — Voor 't oogenblik gaat men slechts een enkele schrede verder, niet meer. Dat „niet meer” is het hachelijkst van al. Het is, zoo als de redacteur van de „Standaard” herinnerde met die fijnheid van opmerking en scherpte van ontleding, waarvan hij het geheim bezit, het vallen van den drop, die ongemerkt, maar zeker den steen uitholt. Een zware verdrukking wekt de veerkracht en dringt tot verzet; het langzaam aanmoeren der schroeven, het ietwat vaster klinken der reeds aangelegde ketens ontzenuwt en verlamt. Wat men nu voor-

heeft, is blijkbaar niet anders dan een *voorloopige, geleidelijke overgang* tot latere, veel meer klemmende en knellende, maatregelen. Dat ligt niet enkel in de natuurlijke, onvermijdelijke toepassing der beginselen, van welke deze wet uitgaat; het spreekt zich zelfs in de eigen woorden der Memorie van toelichting uit, zoodat wij den wetgever niets willekeurig toedichten, waar wij hem van zoodanig doel en opzet beschuldigen. Gewa- gende van de voorgestelde Staatsvergoeding aan de gemeenten, van 30% — een tyrannieke greep, even roekeloos als wille- keurig, — verdedigt zich de Regeering tegen de beschuldiging van een „halfslachtig stelsel” voor te staan, „geen gave toe- passing van een zuiver rechtsbegrip.” „Strengte gevolgtrekking,” verklaart zij, „zou tot de slotsom leiden, dat het onderwijs ge- heel Rijksdienst moest zijn. Maar — *het oogenblik om het daar- voor te verklaren, is nog niet gekomen; velerlei innerlijke hervor- ming moet voorafgaan.*” Dit althans is duidelijk voor wie lezen kan en verstaan. In 't vooruitzicht dus —: een reeks van „her- vormingen” in liberalistischen, anti-liberalen zin, en aan 't einde daarvan, als einddoel en ideaal, —: „de gave toepassing van het *zuiver rechtsbegrip,*” d. w. z.: alle onderwijs van Staatswege gegeven en volkomen bekostigd uit 's Lands kas; een rechts- begrip, dat de onvoorwaardelijke toepassing van het hoogste onrecht zou zijn. — Het is goed, dat men gewaarschuwd is. Niemand althans kan nu met recht onwetendheid voorwenden omtrent den weg, waarheen men 't leiden wil, en die door deze wet vooruit reeds afgebakend en aangelegd wordt.

Doch het wordt tijd den geest van willekeur en tyrannie, die ook in dit wetsontwerp zich uit, nader en juister te karak- teriseeren. Ik zeg „*ook* in dit ontwerp”, want eigenlijk hebben wij hier niet met een geheel nieuw verschijnsel te doen, slechts

met een nieuwe openbaring van denzelfden geest, die tegen de zuivere toepassing en volkomen ontwikkeling van het ware vrijheidsbeginsel op het gebied van het onderwijs, nu reeds zoo vele jaren en bij zoo velen, hier te lande zich uit; wij hebben te doen met een bekenden, ouden vijand, slechts in een ietwat vernieuwd gewaad. Van geheel dat, tegen gewetens- en onderwijsvrijheid zich verzettend, streven, geldt dus ook grootendeels, 't geen wij, met betrekking tot het aanhangig ontwerp, staande houden en kortelijk staven willen: *het beweert het onhoudbare; het begeert het ongerijmde; het bedoelt het onbereikbare; het bewerkt . . .* maar wat het uitwerken zal, dat zij mij vergund nu nog te verzwijgen! — Laat mij op uw belangstellende aandacht mogen rekenen. Den tegenstander recht te kennen, is een eerst vereischte om hem te kunnen weêrstaan.

Het nieuw aangeboden ontwerp, is reeds in de *grondstelling*, waarvan het uitgaat, niets dan openbaring van den ouden, al te bekenden geest. Die stelling is deze: de Nederlandsche natie is aan de Staatsschool gehecht. Dat is 't, wat wederom beweerd wordt, en dat beweren noem ik *onhoudbaar*, omdat 't geen zoo beslist wordt verzekerd, noch uitgemaakt *is*, noch zelfs, onder de tegenwoordige omstandigheden, ooit *kan* uitgemaakt worden, terwijl veeleer het vlak tegenovergestelde met even groot, met grooter recht, vol te houden is.

„De groote meerderheid der natie,” verklaart de Memorie van toelichting, „heeft telkens, wanneer zij er toe opgewekt werd, haar voortdurende gehechtheid aan zoodanige openbare Staatsschool ondubbelzinnig aan den dag gelegd.” — *Ondubbelzinnig* en beslist, — dat is nu zeker deze Regeeringsverklaring wêl; maar was dat de verklaring des volks, waarop zij zich

beroept, evenzeer? Wanneer en wáar is die gezindheid zoo middaghelder aan den dag gelegd? Bij de verkiezingen waarschijnlijk! Maar kan dat, bij eenig onpartijdig oordeel, in vollen ernst worden beweerd? Onder onze enghartig bekrompen en bovendien erbarmelijk gebrekkige kieswet, den kroeghouder stembevoegdheid toekennend, zoo hij maar een voldoende aantal liters jenever vertapt, en den meester in de rechten of doctor in de vrije wetenschappen vaak terugwijzend tot den onmondigen hoop; bij een gelegenheid tot willekeur in districtsregeling zoo gemakkelijk en verleidelijk, dat de regeerende partij bijna genoopt wordt daarvan een middel te maken om, door kunstig vernuftige rangschikking, eigen richting te steunen, tegenstand te verijdelen en duizenden stemmen te neutraliseeren, — in zulke omstandigheden kan van een ware uiting van den volksgeest, in goeden ernst geen sprake zijn. Dat betrekkelijk kleine hoopke kiezers, bovendien door 't verschillend aantal der gekozenen in de onderscheiden districten, gansch ongelijk bevoorrecht en, bij 't overgroot tal van *enkele* districten, in het kiezen van mannen naar eigen harte niet onbelemmerd vrij, mag geen vertrouwbare peilschaal heeten van den wil en toestand der natie. Ons wettelijk kiezersvolk is het wettig orgaan niet van een publieke opinie, die zelfs nauwelijks onder ons bestaat, en op deze wijze zeker tot geen ware en krachtige uiting ooit zal komen.

En indien we al eens toegaven, dat ons jammerlijk verkiezingsstelsel de wijsheid en rechtvaardigheid zelve ware, dan ... zou er veeleer het tegendeel door bewezen zijn van 't geen de Regeering beweert. Zoo dikwijls de groote onderwijsvraag, als de allesbeheerschende, op den voorgrond gesteld werd, heeft doorgaans, vooral in den laatsten tijd, de meerderheid, zelfs

van het legale kiezersvolk, zich *tegen* de Staatsschool, in haar tegenwoordigen vorm, verklaard, en toonde een nauwkeurig samentellen van alle uitgebrachte stemmen een beslist overwicht aan onze zij.

Dáarop evenwel beroepen wij ons zelfs niet. Wij toch zien in stemmen zóo uitgebracht geen waarachtige, voldoende uiting van de stem der natie, zoolang duizenden zijn uitgesloten, die, waar het een groot volksbelang en de openbaring van den volksgeest geldt, ongetwijfeld zouden moeten worden gehoord. Maar er is iets anders. Wij, van onzen kant, houden vol — en dáarin ligt het zwaartepunt onzer bedenking tegen het herhaald en beslist beweren der tegenpartij, — dat, in de gegeven omstandigheden, een welgegronde beslissing volslagen *onmogelijk* is. De natie zegt men, heeft voor de Staatsschool partij gekozen. Ons antwoord is: aan zulk kiezen kon tot dus ver zelfs niet gedacht worden; daartoe is thans niemand bevoegd. Ik moet die bewering rechtvaardigen.

Stel: er zal uitgemaakt worden welke van twee boomsoorten in eenigen bodem en dampkring best aardt en het rijkste ooft zal dragen. Zal nu het oordeel iets beteekenen over beider geschiktheid, dan moeten zij natuurlijk onder volkomen gelijke omstandigheden worden geplaatst. Doch indien men nu den eenen boom plant in een vetten grond, met zorgvuldigheid dien begiet, bemest, kweekt, den tweede op de ongunstigste plaats geheel overlaat aan zich zelf; is dan een juiste vergelijking denkbaar? Alzoo in de beproeving van Staats- en volksschool. Hier geen eerlijke tweekamp, die voor wettig Godsgericht kan doorgaan. In het ridderlijk tornooi behooren de wapens in allen deele gelijk te zijn, of de scheidsrechter, die zijn plicht verstaat, weigert zijn uitspraak. Er zou volkomen gelijke vrijheid moeten

bestaan voor Staats- en volksschool beide; eerst dån zou 't blijen *kunnen*, welke stam in Nederlands bodem krachtigst wortelt, breedst zich uitslaat en weligst vruchten draagt, aan welke van beide plantingen de natie meest haar welgevallen zou toonen. Wij voor ons zouden den wedstrijd onder zulke gegevens niet schromen, al stond de meerderheid tegen ons. Des noods honderden priesters tegenover den éenen Profeet; maar zal het uitgemaakt worden op welk altaar het offerontstekend vuur zal vallen, dan voor beide partijen de voorwaarden één! Dat durfden zelfs de Baälsdienaars niet betwisten. Geen gunst vragen wij, slechts het recht der gelijkheid. Dat onze tegenpartij ons dit ontzegt, dat zij zoo angstig afweert al wat nog op verre na zelfs geen gelijkstelling, niet anders dan een kleine tegemoetkoming tegenover zeer groote voorrechten zou zijn; dat zij, zich zelve verradend, in de geringste ontheffing der vrije school „een ondermijning van de Staatsschool” zegt te voorzien; is dat niet het krachtigst, het meest overtuigend bewijs, dat zij *niet* zoo zeker is van haar zaak, als zij voorgeeft? En als wij nu zien wat er, *ondanks* de allerongunstigste omstandigheden, toch reeds geworden is van den levensboom der vrije, christelijke school; is er dan geen grond om te zeggen: dåt wat de Regeering beweert, is *onwaar* en *onhoudbaar*? Indien stout en herhaald verzekeren voor bewijsvoering gelden moet, ja dån mag het als uitgemaakt worden beschouwd: de natie is aan de Staatsschool gehecht; doch indien rede en ervaring onpartijdig worden geraadpleegd, dan plaatsen wij achter die stoute verzekering, een Q. E. D. — (*Bewijs nog vereischt*).

Uitgaande van een onware stelling, komt men licht tot onjuiste gevolgtrekkingen ook, en op een *fictie* bouwend, houdt

men zich van ijdele *illusiën* niet vrij. Wij zien het hier. Men beweert het *onhoudbare*, en — het *ongerijmde* wordt *begeerd*.

Welke die ingebeelde illusie is, behoef ik maar met een enkel woord te herinneren, want ook hier hebben wij te doen met een reeds overbekenden waan: — de openbare gemengde Staatsschool stelt zich — *onzijdigheid* voor. Eerbiediging van godsdienstige begrippen, door onzijdige onthouding van alles wat tot dit gebied behoort, — dat is, volgens de voorstelling van hare voorstanders zelve, het eigenlijk *Schibboleth*, de kenmerkende karaktertrek dier school. Dat is 't, wat de Grondwet eischt en de schoolwet wil, en ook het nieuwe ontwerp spreekt op nieuw van „het onzijdig karakter, dat de openbare school tegenover de leerstellige begrippen der verschillende gezindheden bewaren moet.” „Die school *is nationaal*, en *moet zijn neutraal*,” zoo spreken haar vrienden. Wij zouden veeleer zeggen: dát wat echt nationaal is, kan juist dáarom niet waarlijk neutraal zijn, en omgekeerd. Er is hier een *contradictio in adjectis*: een tegenspraak in de samenvoeging zelve. Het éene begrip sluit het ander uit, en die twee denkbeelden smelten, vooral op schoolgebied, nooit tot een waren tweeklank saam. — Deze bedenking laten wij nu echter ter zij, om dit éene in 't licht te stellen: de ingebeelde kleurlooze onzijdigheid is niet dan *illusie* en *waan*. In wettelijke bepalingen moge zij zijn voorgeschreven, in de werkelijkheid *bestaat zij niet*, en *kan zij onmogelijk bestaan*.

Ze *bestaat* niet metterdaad op het gebied der Staatsschool, ondanks alle voorschrift en toezicht, ondanks alle verzekeringen, dat zij strikt en streng gehandhaafd is en wordt door onderwijzers, schoolopzieners, inspecteurs; zij is er nooit en nergens geweest; zij is er nu evenmin, misschien minder dan ooit.

Immers: er is een tijd geweest, betrekkelijk zoo lang nog niet voorbij, van slapheid en lautheid in de geestelijke atmosfeer, toen van een geloof zonder geloofsbegrippen, van „opleiding tot christelijke deugden” zonder Christus, van een „Christendom boven geloofsverdeeldheid,” ter goeder trouw nog sprake *kon* zijn, toen de illusie waarvan wij gewagen, nog waarlijk *illusie* mocht heeten; maar dit zelfs is thans niet mogelijk meer. Heden is 't voor elk, die zien kan en zien wil, een schier onbetwistbaar feit: die hooggewaande neutraliteit bestaat *niet*. Wie, die iets van schoolzaken heeft waargenomen, iets dieper heeft gezien dan den álleroppervlakkigsten, bedriegelijken schijn, weet het niet? Wel verre, dat het onderricht kleurloos zou wezen, vormt de onderwijstint der scholen in 't kleine Nederland een bonte mengeling, die van een landkaart van ons schoolwezen een soort van staalkaart maken zou, geographisch gekleurd naar de verschillende streken van het land. — Ultramontaansch zwart in Limburg; kloostergrauw, vrij sterk hellend naar het zwart, in Brabant; in Groningen en Friesland tamelijk hoogrood modern; een weinig lichter getint in Drenthe en Overijsel; in Gelderland, Veluw en Betuw, lichter of donker groen Protestantsch; in Noord- en Zuid-Holland ietwat meer de eigenlijk officieele mode- of mengelkleur, zwaarder of lichter aangezet, zuidwaarts, in Zeeland, groenachtig bijgemengd, — zóo ongeveer zou een nauwkeurige kaart van het *kleurloos* Staatsschoolwezen er uitzien!

Dat het zoo is, mag ons niet bevreemden, want het *kan* niet anders. Neutraliteit, onzijdigheid, kleurloosheid op het gebied des geestes, op dat van het onderwijs ook en vooral, is een volslagen ongerijmdheid en onding, iets volstrekt onmogelijk in het werkelijk leven. 't Geen zich in een begrip, in afgetrokken

vorm, denken laat, doet zich in de werkelijkheid immer in een of andere bepaalde gestalte voor. Het begrip *mensch* of *boom* kan de geest in 't algemeen zich stellen; maar men toone in de natuur een *mensch*, die niet tevens of *man* is of *vrouw*, een *boom*, die — niet olm, of beuk, of linde, of eik, of wat ook, — tot *geen enkele boomsoort* zou mogen behooren! Tot den onderwijzer te zeggen: onderwijs, maar eerbiedig alle begrippen, krenk niemands gevoelen, — is omtrent 't zelfde alsof men zeggen zou: zie, maar . . . uit geen enkel oogpunt; teeken mij iets af, maar . . . niet van een bepaald standpunt; schilder mij een fruitstuk, maar geen perzik, druif, peer, niets van een bepaalde soort, 't mogen slechts *vruchten* zijn; 't is hetzelfde of men zegt: deel mede van het uwe, maar ontdoe u eerst van u zelf, van elke meening, van elk gevoelen en ieder gevoel. — Zoomin als iemand in een luchtledig ademen kan, zoomin er iets stoffelijks wezen kan zonder wicht te hebben en ruimte in te nemen; zoomin er in de zichtbare wereld iets zijn kan zonder bepaalde gestalte en kleur, zoomin kan er onzijdigheid zijn of zich openbaren in de gedachtenwereld, waar 't een opnemen of meêdeelen van kennis en wetenschap geldt. *Kleurblindheid* is er — helaas! ik vrees ook ten deze, — maar *kleurloosheid!* — men toone ze mij in de wereld des lichts. Zie: dat wat in de natuur kleurloos is in zich zelf: water of kristal, juist dat is 't rijkst, 't meest onderscheiden getint, en omdat het aan 't oog geen eigen kleur vertoont, neemt het alle kleuren om beurte of gelijktijdig aan. Dat kristalhelder water, zie hoe 't blauw, groen, wit, of bruin en grauw zich tint naar 't geen er doorschijnt of zich in afspiegelt, hoe de kleine dauwdrop den volledigen kleurbundel van het prisma weërkaatst, of de lichtklare diamant, zie hoe die fonkelt van een kleurgloed, gelijk niets anders vertoont! —

Ook hier is de natuur spiegelbeeld van 't geestelijk leven, met dit onderscheid wellicht alleen: het kleurlooze in de natuur neemt allerlei kleur aan *door reflectie*, terwijl 't kleur- en karakterlooze van den geest zijn geleende cameleonstinten veelal *zonder reflectie* erlangt. Dan, de zaak is voor een ijdele woordspeling van te veel ernst en gewicht. Ach, werd er maar niet op andere, meer bedenkelijke ten deze wijze met woorden gespeeld! Met geen doet men 't meer dan met dat groote, prachtige woord van *neutraliteit*, schitterend als een zeepbel, maar ook zoo broos en zoo ijl. Vergape zich, wie lust heeft aan de schoonen schitter-schijn van wat bij de minste aanraking wegspat in 't niet; wij begeeren in de heiligste en ernstigste aangelegenheid, het echt, gedegen metaal, dat de wrijving van den toetssteen kan dulden en de vuurproef van den smeltkroes doorstaat.

De zoo even aangewezen zeepbel is de eenige niet, in de lucht geblazen om op te zweven in kleurigen glans. Die Staats-school waaraan heel de natie voor 't minst haar „denkend” en „ontwikkeld deel”, met zoo innige en aandoenlijke teêrheid gehecht is; die school, die het groot geheim heeft ontdekt eener gansch kleurlooze onzijdigheid; de treffelijke inrichting, die niemand ergert en allen zal voldoen, die tot „christelijke deugden” opleidt op een wijs, waarmee elk Jood en atheïst vrede kan hebben, en waarboven geen geloovig christen iets wenschen mag; die school, met één woord, die een glansrijk licht te zien geeft zonder de minste schaduw; zij bezit nóg een andere uitstekende verdienste; zij heeft een verheven doel, een schoone bestemming, een onwaardeerbare uitwerking — de *vereeniging* namelijk der zonen van 't zelfde land in eensgezindheid en liefde. Dat immers bedoelt en bewerkt alleen de gemengde, openbare Staats-

school? Zeker niet de „kerkelijke secteschool,” waar de jeugdige „clericalen,” Roomsch of onroomsch, onder 't inprenten van Syllabus of Dordtsche canones, tot dweepzieke onverdraagzaamheid en godsdiensthaat worden aangezet. Hoe gunstig steekt bij die „inrigtingen, waarbij men het verdeelen bedoelt van hetgeen de wet begeert vereenigd te houden,” (Memorie van toelichting) de onvolprezen Staatsschool af! Hier groeien de toekomstige Staatsburgers in liefelijke en idyllische éendracht op. Geen aanraking met zedekunde of godsdienst besmet hun verbeelding of bedreigt hun eensgezindheid. Is van iets dergelijks ooit sprake, dan is 't van de „onafhankelijke zedeleer” of van zekeren officieelen Staatsschoolgodsdienst ¹⁾, een Christendom, zoo ge wilt, maar dan zóo fijn, vervluchtigd, onschadelijk, dat... ieder *niet*-christen er zich meê vereenigen zal. Zoo worden allen gevormd naar éen vast plan, gegoten in éen vorm, gestempeld met éenzelfde keur, afgericht volgens het eenig wettig Staatspatroon. In heilige en veilige onnoozelheid gelaten omtrent „kerkelijke geschillen,” maar ingewijd straks, als zij een weinig meer ontwikkeld zijn, in de kennis der onverbeterlijke Staatsinstellingen, onder wier gezegende hoede zij leven, groeien de kinderen van den Staat, op deze model-kweekhoeve, tot model-Staatsburgers, in eendracht en wijsheid, op: nu de hoop, straks de roem en de kroon van 't Land!

Ik neem aan, dat zulk vaderlandslievend ideaal den voorstanders van de Staatsschool in waarheid voor den geest zweeft, en zij ter goeder trouw zich voorstellen, dat dit ideaal, geheel of ten deele, slechts door het volgen van hun stelsel bereikt

1) Of wel de „*onafhankelijke godsdienstleer*,” zoo als zeker, mij bekend, onderwijzer verklaarde, dat in zijn school onderwezen werd.

worden kan; maar dan ook kunnen wij daarin niet anders zien dan een nieuwe fictie, een welgemeenden, doch ijdel en waan dan een — kleurige zeepbel te meer. Men bedoelt 't geen men waarlijk goed geloofd, maar toch wat men bedoelt, is — *het onbereikbare*. Die zoo gewenschte éénheid wordt langs dezen weg niet verkregen; veeleer het volkomen tegenovergestelde wordt er door bevorderd.

En ook hier beroepen wij ons, tegenover redeneering en beschouwing, op praktijk en ervaring. We hebben met geen theoretische verwachting meer te doen; we kunnen de feiten laten spreken. Wat nu hebben die te getuigen? Reeds is een geslacht opgegroeid door de Staatsschool gevormd; velen, die als kinderen op haar leerbanken gezeten hebben, zijn heden mannen geworden. En welke vruchten heeft nu dat stelsel voortgebracht; wat oogst heeft het geleverd voor vaderland en maatschappij? Wanneer de minister zegt: „gevaar voor den godsdienstzin der natie heeft de grondwetgever van de gemengde school niet gevreesd, en de ervaring heeft hem niet gelogenstraft,” dan willen wij hem die vermetele verzekering voor 't oogenblik noch toegeven noch betwisten. Is 't algemeen peil van den nationalen godsdienstzin helaas! wél gedaald; allerlei oorzaken hebben daartoe meêgewerkt, en niemand, die zeggen kan welk aandeel de min of meer godsdienstlooze school daaraan had. Maar iets anders, dat wél valt onder het bereik van onze waarneming en beoordeeling, is de vraag: heeft de gemengde, quasi-neutrale school dáarin woord gehouden, dat zij eensgezindheid en verdraagzaamheid bevorderen zou onder de zonen van 't zelfde land? En dat antwoord kan niet twijfelachtig zijn, want de feiten hebben het gegeven. Nooit is de verdeeldheid en twist, de tweespalt en scheuring, om den wille van godsdienstverschil,

sedert de zestiende eeuw, of althans sinds 't begin der zeventiende, in ons vaderland feller en heviger geweest dan juist nu, en dat grootendeels — het kan niet ontkend worden, — door de Staatsschool. Want zij is de eigenlijke steen des aanstoots en de rots der ergernis. Vandáar onze verdeeldheid en strijd. Die gouden vrucht van nieuwmodische staatsmanswijsheid is de tweedrachtsappel, oorzaak van zoo veel weérkeerige verbittering en wrok. Zij, zòo als ze gedreven wordt, kunstmatig begunstigd, beschermd, bevoorrecht, de halve natie ten spijt; zij is het die onwil en tegenstand wekt, de éénheidskoorde, die den pijlbondel samenhecht, losmaakt en verzwakt, het oudvaderlandsche „Eendracht maakt Macht,” leert verzaken, 'en het éene volk van Nederland in twee vijandige kampen verdeelt. Indien dit onzalig, altijddurend geschil steeds weér opkomt, altijd weér bovendrijft; indien deze eindelooze twistvraag ons geheele politieke leven beheerscht en bederft, onze nationale kracht verlamt, in 't eind zelfs onze onafhankelijkheid en zelfstandig volksbestaan bedreigt; indien wij, christenen, bij elke nieuwe verkiezing steeds dat éene punt op den voorgrond moeten stellen, niet vragend allereerst naar geschiktheid voor het staatkundige leven, maar naar 't oordeel omtrent de onderwijsvraag; 't is omdat men er ons toe dwingt, omdat wij niet *mogen* en niet *kunnen* berusten, zoolang aan onze billijke eischen niet volkomen recht is gedaan. Men noemt de natie *gehecht* aan de Staatsschool! Ja: gehecht in den zin van *vastgehecht* en *gebonden* door wederrechtelijken dwang, te hatelijker omdat die geoefend wordt in naam van een onbillijke *wet*. Vrede en eendracht zal er eerst zijn in het vrije Nederland, wanneer met het verouderd en reactionair monopoliestelsel van begunstiging der Staatssecteschool wordt gebroken en aan de tyrannie van illiberalen Staats-

dwang een eind wordt gemaakt. *Neutraal* wil de Staatsschool wezen. Maar weet gij wat neutraliteit zij voortbrengt onder burgers van 't zelfde land? Die soort van „gewapende neutraliteit”, van tot hardnekkigen krijg zich toerustenden vrede, als vóór een achttal jaren tusschen den Gallischen kempiaan en den dubbelhartigen Duitschen adelaar, en nu tusschen den Noordschen beer en het Britsche luipaard bestaat: een schijnvrede, die ras in open oorlog verkeert. Wil men rust en éénheid niet in schijn, maar in waarheid, dan doe men één van deze beide. Of wel men ontneme ons elken grond van beklag, elk voorwendsel van klagen, door gelijk recht te stellen voor allen; men dwinge geen consciëntiën naar een partijdige wet, maar wijzige wet en grondwet naar de eeuwige beginselen van billijkheid en recht, en toone dan in eerlijken, ridderlijken tweekamp, dat de geroemde Staatsschool, om eigen voortreffelijkheid, de voorkeur der natie heeft en verdient. Of wel — want tyrannie moet geen *half* werk doen, zoo zij haar doel zal bereiken; dat heeft de geschiedenis der wereld en der kerk geleerd, — men blijve niet halverwege staan; men schrome geen uiterste; men verdrukke tot verbrijzelens toe, en rukke gewelddadig elken weêrstand uit met wortel en tak! Alleen langs één dier wegen erlangt men óf de innerlijke eendracht in vrijheid geworteld, óf de uiterlijke éénheid op het puin der neêrgeworpen en verpletterde vrijheid gebouwd! Welken dier twee wegen zal men volgen in het land, dat niet *Spanje* of *Rome*, maar *Nederland* heet, en dat binnen eenige maanden de gedachtenis der vestiging van Utrechts Unie, de *magna charta* van onze volksvrijheid en éénheid, zal vieren?

Is dat waarlijk zoo, zouden wij bijna geneigd zijn te vragen bij een blik op het nu aanhangig ontwerp; staan wij

waarlijk aan den vóoravond van het driehonderdjarig jubelfeest dier Unie, wettelijke grondlegging van onze nationale éenheid en onafhankelijkheid, of — is dát inbeelding en waan? Is niet deze wet, doortrokken van bekrompen, uitsluitenden, onvrijzinnigen, verouderden, lang reeds geoordeelden, monopoliegeest een ergerlijk en schreiend *anachronisme* in 't volle midden, tegen het einde reeds, der negentiende eeuw?

Er zijn, M. H., twee soorten van wetten, in vorm en schijn misschien weinig verschillend, in aard en karakter zeer wezenlijk onderscheiden: zulke, die zijn *opgelegd* alleen door uitwendige macht, en andere, die uit de toestanden zelve als *uitgegroeid* zijn wetten, óf willekeurig *gemaakt*, óf natuurlijk *geworden* en gevormd. De eerste zijn aan despotieken revolutiegeest, de andere aan het vrij en werkelijk leven ontleend, deze op praktijk en ervaring, gene op afgetrokken theoriën gebouwd. Er zijn er, die uit volksgeest en geschiedenis ontstaan, ook daardoor in den nationalen bodem gewortelde, levende planten worden, gevoed door de sappen van den grond en de lucht van den dampkring, en er zijn, die met al deze dingen geen rekening houden, en — zweven in de lucht.

Welke van die beide soorten alleen waarde heeft en inderdaad waar mag heeten, behoeft niet te worden gezegd. Immers, 't is met de wetten van den Staat als met die op elk ander gebied. Wetten en regelen zijn overal: zelfs in kunst en wetenschap, voor zedelijkheid en geloof. Maar *hoe?* Zulke wetten zijn niet ontworpen; ze zijn ontstaan. Het samenstellen daarvan is een regelen, ordenen, bijeenvoegen, tot een vast stelsel vereenigen van 't geen de ervaring als goed en proefhoudend heeft doen blijken; 't is een tot klaar bewustzijn brengen van wat waarneming en praktijk hebben geleerd, een stelselmatig *vormen* dus

van het bestaande, meer niet. Zoo het iets anders is, is het niets. Een kunstregel heeft geen waarde, wanneer die zijn grond niet heeft in de eeuwige wet van waarheid en schoonheid; een geloofsbelijdenis beteekent niets, tenzij die belijdenis uiting zij van waarachtig geloof. Niet anders met de wetten van den Staat. Zulke wet heeft slechts te *formuleeren* wat recht en waarheid gebieden, de eeuwige beginselen van dat recht toe te passen op een gegeven toestand en tijd. Dan alleen heeft ze duurzaamheid, waarde en kracht. Al het andere is onredelijk en tyranniek, maar ook onvruchtbaar en ijl.

Dat Unie-verdrag waarvan ik straks gewaagde, was, uit het oogpunt gezien van codificatie, van de eigenlijke Staatswetgevingskunst, misschien een zonderling document, een hoogst gebrekkige grondwet, en toch, met al die gebreken en leemten, hoe berispelijk als staatsstuk, was 't uiting van de gedachten, gezindheden, behoeften dier dagen van leven en strijd, en als zoodanig wortelend in vaderlandschen grond, de stam knoestig, maar frisch, waardoor het volksleven bloeien en vrucht dragen zou, de vaste grondslag van het Bestuur der vereende en nogtans vrije Nederlanden. Zoo is 't met wetten uit de omstandigheden geboren en in den volksgeest levend, terwijl wetten en tractaten door willekeur ontstaan, slechts blijven zoo lang die willekeur regeert. Het gebrekkige der werktuigen schaadt doorgaans minder, wanneer ze maar zijn in vaste en vaardige hand. Gebrekkig waren de hulpmiddelen veelal, waarover onze voorouders beschikten, maar met kleine middelen hebben ze groote dingen gedaan; met hun platboomde vletten enterden zij de hooge Spaansche galjoenen, en hun logge zeekasteelen voerden den bezem van stag. Zoo had ook het sloopke der republiek een gebrekkig roer en kompas, maar met zijn kloeke beman-

ning werkte het zich door de branding, en wist het zee te bouwen als geen ander.

Ziet echter het verschil tusschen wetten naar den volksgeest gevormd en die, welke omgekeerd eischen, dat het volk naar haar zich vormen zal; ziet dat in onze geschiedenis in twee sprekende voorbeelden: Prins Willem de Eerste, grondvester onzer republiek en de andere Willem I, grondlegger van onze latere constitutioneele monarchie; waarlijk *liberaal* de een, volslagen *liberalist* de ander; de een door den vrijheidsgeest der Reformatie gevormd, de tweede van den nieuwen revolutiegeest doortrokken. *Vader des vaderlands* heet de een; *vaderlijk koning* heette de ander. Die twee woorden zeggen alles. Ginds de man met vrijen, ruimen blik, een volk vereenigend, haast opwassend tot *zelfstandige kracht*; hier een vorst, die de weldaden zijner vrijzinnige denkbeelden, met vaderlijk gezag, zijn onderdanen als *onmondigen kinderen* oplegt, met een volharding, die in hardnekkigheid ontaardt, omdat de vrije volksgeest ontbreekt, met een willekeur niet minder tyrannisch, al is zij welgemeend. De een vestigt onze *Republiek* in den bodem der werkelijkheid; de ander streeft naar 't ideaal van den modernen, centraliseerenden, alregeerenden *Staat*. De eerste wordt vader van ons volksleven in zijn volle, vrije ontwikkeling; de ander wordt vader van de nieuwe Staatsschoolwet en van de Synodale Kerk, geen van beide om innerlijke levenskracht vermaard. De een heeft de *Unie* der Vereenigde Gewesten gegrondvest; de ander is oorzaak geworden van de *scheiding* en *scheuring* des Rijks.

En waartoe nu die herinnering? Omdat daarin tevens is neêrgelegd de karakteristiek en beoordeeling van onze latere, ook van de nu aanhangige, schoolwet. — Hier, en hier vooral

geen rekening houden hoegenaamd met toestanden en behoeften, grieven en bezwaren, volksleven en volksgeest, maar een luchthartig en lichtzinnig ingrijpen in het bestaande; in steê van een oplossen van het vraagstuk, slechts een moedwillig doorsnijden met het Regeeringszwaard van den ingewikkelden Gordiaanschen knoop; een dwingelandisch ons opdringen van de weldaden? der vrijzinnigheid, waarvan wij niet zijn gediend; een verlammen en verstikken bovenal van alle individueele vrijheid onder de heerschappij van een Staatsalvermogen; dat van lieverleê alles regelt en regeert. Ik wil hier niet verder over uitweiden. Voor wie zien wil, zijn deze dingen klaar als de dag, en de voortreffelijke nota onzer Kamerleden heeft ze in 't licht gesteld op een wijze, die een toelichting als de mijne overbodig maakt.

't Is dan ook alleszins duidelijk wat deze wet uitwerken *wil*, overeenkomstig het beginsel van Staatsalmacht, het eenige in dit, overigens beginselloos, wetsontwerp te vinden. Meer en meer alle onderwijs onder de albesturende Staatszorg te brengen, en daardoor andere scholen, zoo veel doenlijk, te vernietigen; alle levenssappen van geld en onderwijskracht naar de Staatsschool te trekken en het vrije onderwijs van lieverleê te laten doodbloeden, — dat is de toeleg, die, zoo al niet met even zoo vele woorden erkend en verkondigd, overal tusschen de regels te lezen is en kennelijk doorstraalt. De Memorie van Toelichting zegt uitdrukkelijk, dat het „openbaar onderwijs zich geroepen acht in *aller* behoeften te voorzien”, dat „aan den eisch der opvoeding *van Overheidswege* moet worden voldaan”, en voegt er dan nog met zekere naïveteit bij „Bewijst het bijzonder onderwijs hierbij ook zijn diensten, (nog al wêl!)”, het doet dit geheel vrijwillig (goed, dat het erkend worde!), en

verlicht de taak der Overheid (ei zoo?); doch" — de gevolgtrekking is waarlijk verrassend, — „dit ontheft haar daarom niet van hare verplichting." — Die erkenenis en verklaring laat aan duidelijkheid weinig te wenschen over, en . . . verraadt nog meer. 't Geen niet is uitgesproken, maar in het geheele ontwerp kennelijk, als zijn onvermijdelijke strekking, zich ver- toont, is de wensch naar den vollen triomf van een albeheerschend Staatsdespotisme op het gebied van het volksonderwijs, door vereeniging van alles onder één centraliseerend albestuur en algeheele vernietiging van min of meer individueele vrijheid en werkzaamheid.

Doch dit doel — *zal* het worden bereikt? Wij hebben ge- tracht aan te toonen: wat het ontwerp *beweert*, is *onhoudbaar* en *onwaar*; wat het *begeert*, is *onbereikbaar* en *ongerijmd*; wat het, *voorheeft*, is *onmogelijk*; en nu wat het meent te zullen *bewerken*, — zou het dat teweegbrengen? Wij maken ons sterk te verklaren: *neen*, en nogmaals *neen!* Veeleer zal volkomen het tegendeel worden uitgewerkt van 't geen men zich voor- spiegelt, onder één enkele voorwaarde, *mits* namelijk het bij ons aan den rechten weêrstand niet ontbreke!

Dat is het laatste, het belangrijkste punt, waaromtrent ik mij nader en nauwkeuriger moet verklaren.

Dat het ingediend ontwerp, min of meer gewijzigd, staat aangenomen te worden, is te voorzien. Daaromtrent is nauw eenige illusie meer mogelijk. Ondanks nota's en protesten, verzoek- en bezwaarschriften, zal de Kamer een wet af- handelen, die andermaal, met lossen en wilden greep, een allerteederst volksbelang aantast en krenkt. Dat is niet te ontgaan, maar 't is ook op zich zelf zóo ontzettend nog niet, indien maar uit dit onvermijdelijk kwaad een wezenlijk goed

ontstaat, en de nieuwe druk een vernieuwde veerkracht wekt. Niet zelden is de tijdelijke triomf van een verkeerd beginsel noodzakelijk om het schadeloos te maken voor goed, en moet het zich in al zijn volheid kunnen ontwikkelen om van innerlijke onmacht te worden overtuigd. Juist dat is hier 't geval. Bij de verwonderlijke verblinding, die tegenwoordig, zelfs bij vele anders uitnemende mannen, op 't punt in geschil bestaat, is er geen beter middel om hen tot een ander en juistere inzicht te brengen dan de onvoorwaardelijke toepassing van dat geen waarvan zij, ter goeder trouw, zich alle heil voorspiegelen, maar dat zij nog niet in haar wezenlijke werking waarnemen konden. Daarom ontrust ons het vooruitzicht van wat op komen staat, niet boven mate zeer. De naaste toekomst, ja: zij behoort aan den vijandigen partijgeest, in zijn diepsten grond geloof en vrijheid beide vijandig; maar daarna, — en ras wellicht, — is ze *ons!* Zoo wij deze vuurproef, met Gods hulpe, zegevierend doorstaan, dan zijn wij van de eindelijke zegepraal verzekerd. Eene wet als deze heeft geen levenskracht op den duur.

Eerst dus nog een korte tijd van redeloos en roekeloos drijven . . . dãn zal 't oogenblik komen, waarin men uit de dwepende begoochelingen van liberalistischen waan tot nuchtere bezinning ontwaakt en de oogen voor de werkelijkheid zich openen. Ik waag de voorspelling, — en acht dat zelfs ganschelijk geen wagen, — dat binnen betrekkelijk korten tijd, binnen tien jaren zeker, ieder verstandige oordeelen zal over de nu bovendrijvende staatkunde in 't schoolwezen, gelijk hij 't heden doet over . . . de vervolging der „Christelijk-gereformeerden” door Regeering, Synode en liberalen vóór ongeveer een veertig jaar. Welk redelijk mensch, vriend of vijand van 't Christendom, durft die ergerlijke dwaasheden thans nog in bescherming nemen? Zoo

eerlang met de schoolvraag. 't Is nu nog de hitte en opgewondenheid van den aanval, als hooren en zien vergaat; maar straks, wanneer de benevelende kruitdamp zal zijn weggetrokken, de roffelende trom heeft uitgeraasd en de bedwelming heeft uitgewerkt, — dan, bij een kalm en nuchter terugzien, zullen onze vijanden zich schamen over hun opgewondenheid; ze zullen zich nauw meer voorstellen kunnen hoe ze eens de dingen hebben durven verdedigen waarvan ze nu de voorvechters zijn, en over hun tegenwoordig gedrag tegenover ons, blozen en glimlachen, gelijk men heden over de veldtocht tegen de afgescheidenen van schaamte tegelijk glimlacht en bloost. Men zal 't zich dan niet begrijpen kunnen vanwaar de euvelmoed kwam en de dwaasheid om, — in naam, God betere 't! der liberaliteit, — de eerste en teêrste rechten van geweten en ouderlijk gezag te krenken, een Staatsgodsdienst en zedeleer voor 't opkomend geslacht wettelijk voor te schrijven, een eigen soort van opvoeding te willen opdringen aan onwilligen, en uit 's Lands kas dáarvoor uitsluitend een premie te stellen, om, met roekeloze verkwisting, tot stand te brengen wat, met veel geringer bezwaar voor de schatkist en tot aller voldoening, ongelijk veel beter te erlangen ware geweest. Juist het onbere-deneerd doordrijven van deze meeningen, zal die uitkomst verhaasten, en welhaast over de Staatsschool van „Nutsmannen” en „Volksonderwijs” leeren oordeelen, gelijk men 't nu doet over de „nationale Staatsfabrieken” van '48, in Parijs!

Acht men misschien die verwachtingen overdreven of ongegrond? Maar men schatte vooral onze kracht niet te gering! — Is 't geen merkwaardige erkentenis, wanneer de Memorie van toelichting zegt: „de Regering zou geen oogenblik aarzelen den beslissenden stap te doen, doch . . . zoolang de tegenstand tegen

de openbare school gaande wordt gehouden, moet van het nemen van afdoende maatregelen worden afgezien. Wel zijn de denkbeelden," heet het verder, „sinds 1857 vooruitgegaan, doch tevens zijn de felheid, waarmede het neutrale karakter der Staatsschool bestreden wordt, en de bitterheid waarmede men de ouders tegen haar in 't harnas jaagt, te zeer toegenomen, dan dat men de bezwaren, toen onoverkomelijk geacht, als overwonnen zou mogen beschouwen." — „De denkbeelden vooruitgegaan sinds '57!" — Ja, dat woord beamen wij, maar in *onzen* zin. — Wat al vooruitgang in waarheid! Het is in *deze* Aprilmaand 25 jaar geleden, dat de bekende Aprilbeweging van '53 plaats had, die beweging zoo vaak miskend en gelasterd, welke haar dwaling en illusie had, even als 't herleefd nationaal bewustzijn van '13 en '31, maar even als die, een krachtige uiting van ontwaakten volksgeest toch zeker! En in die vijf en twintig jaren, welk een verandering en vooruitgang, óndanks velerlei afval, in maatschappij en kerk, in ontwikkeling van volksgeest en leven, met name ook in de denkbeelden omtrent onderwijs en opvoeding! 't Is nu niet meer gelijk toen, en wanneer, zoo als naar die jaartallen schijnen zou, om de twintig jaren ongeveer het peil van ons volksleven tot een nieuw springtij stijgt, dan is de eerstvolgende hoogvloed niet ver. In ieder geval, er is reeds veel gewonnen. Wij zijn verrijkt door een ervaring, duur, maar niet te duur, gekocht. De christelijke school is gevestigd voor goed, veelszins ook verbeterd. Zij heeft de eerste vuurproef doorgestaan en werd er door gelouterd. Maar ook de publieke opinie over haar is veel billijker en rechtvaardiger geworden. Het gaat niet meer aan van haar een caricatuur te maken. Regeeringsrapporten zelve hebben haar de getuigenis niet onthouden, dat zij, ondanks de allerongunstigste omstandigheden,

over 't geheel de vergelijking met de bevoorrechte Staatsschool, veilig kan doorstaan. Bovendien, het algemeen rechtsgevoel, de publieke conscientie ontwaakt. Toongevende stemmen van eerlijke liberalen, telkens meerdere en telkens luider, doen zich reeds hooren tegen het gevaar van Staatsovermacht, en huldigen ons recht van verzet. Dat verzet zelf, 't heeft, door vermeerderd zelfbewustzijn, gewonnen aan vastheid, beslistheid, kalmte en kracht. Wat wij willen, vermogen, eischen en wachten, wij weten het ongelijk beter dan vroeger. Zelfs de felheid van de vijandschap tegen het christelijk onderwijs getuigt, met menige onwillekeurige erkenning van de zijde der tegenstanders, dat zij een macht tegenover zich zien, waarmede zij rekening hebben te houden. Slechts een weinig volharding, en de gewisse zege is ons!

Slechts een weinig volharding, — dit is evenwel de onmisbare voorwaarde. Daarom heb ik gezegd: van ons, vrienden van de Volksschool en het Vrije onderwijs, hangt het af wat de nu te wachten Staatswet uitwerken zal.

Het naast en grootst gevaar is voor 't oogenblik dit, dat het werkelijk bestaand gevaar *te licht geteld* of *voorbijgezien* worde. Nevens zekeren argwaan is het tegenovergestelde: het al te goed van vertrouwen zijn, een karaktertrek van onze natie. 't Ontbreekt ons geenszins aan gezond en juist oordeel; maar wij zijn over 't geheel, niet vlug van bevassing, levendig van verbeelding of scherp van blik. We zijn meerendeels wat *bijziend* uitgevallen. Hannibal moet voor de poorten staan eer men in het Nederlandsch Rome zijn nadering bespeurt. Dat maakt voor den ietwat verder ziende in deze dagen, al is hij *geen* Demosthenes, het herhaaldelijk houden van een ernstig waarschuwend Philippica ten plicht, opdat Grieksche onergdenkenheid zich

niet verschalken late door Macedonische list en gevatheid, die haar ongemerkt in licht, maar dicht netwerk verstrikken zou. Laat men wakker en waakzaam zijn, en dit gevaar verdwijnt. — Een tweede, niet minder dreigend, is dat van moedeloosheid en verslapping. Er is aanleiding genoeg toe in dezen langdurigen, schijnbaar hopeloozen strijd. Laten wij nochtans de handen niet in den schoot leggen. Met waken moet ijverig werken gepaard gaan, in de kracht van onzen God. Vrienden en.. vriendinnen van het Godsrijk, ons is daartoe een kostbare, een onwaardeerbare gelegenheid verleend. Gij weet het: een hoofdpunt in het nieuw ontwerp, het oorlogswerktuig waarmede men onze vrije school platschieten wil, is het even wederrechtelijk als willekeurig voorstel van terugbetaling aan de burgerlijke gemeenten van 30% der onkosten voor het openbaar onderwijs besteed. Zeker, wij hebben 't volste recht tegen zulken maatregel te protesteeren, en onze tegenstanders wel allerminst gelijk, wanneer zij smalend van onze bezwaren zeggen, dat het daarbij in 't eind maar een „dubbeltjesquaestie” geldt. Alsof in die geldquaestie geen beginselvraag schulde van billijkheid en recht; alsof dan alle vrije eerlijke, mededinging door die schreeuwende Staatsmonopolie niet onmogelijk werd. Waarlijk, zij hebben licht spotten en smalen, die deze „dubbeltjes” — zegge: een onbepaald aantal millioenen gulden, — met gewetenlooze driestheid, ten bate van eigen partij, tot zich nemen uit de algemeene kas, terwijl zij zelven geen stuiver ten offer brengen voor het onderwijs, dat ze voorstaan, en wij zouden wel eens willen hooren, wat toon *zij* zouden aanslaan omtrent die verachte geldquaestie, indien omgekeerd zij, niet wij, de verongelijken waren. — Dat is nu echter het geval niet, en de vraag dus niet: wat *zouden zij*, maar wat *moeten wij* doen? En dat is

't wat mij spreken deed van een onwaardeerbare gelegenheid om te toonen wie we zijn en wat wij willen. Bewijzen we met onmiskenbare klaarheid, dat die zoogenaamde geldquaestie *geen* quaestie voor ons is, dat het ons ernst, volle, heilige ernst is met deze zaak, dat wij er wezenlijke, groote opofferingen voor veil hebben, dat onze gemoeds- en gewetensbezwaren *zwaar* genoeg zijn om niet op te gaan in de schaal, gewogen tegen een handvol gouds. Geen holle woorden, klachten, protesten zijn er noodig, maar *daden*, die spreken, spreken zóo, dat zelfs de weérpartijder in 't einde wel overtuigd worden moet. Ja, wij blijven verzet aantekenen tegen het schandelijk onrecht ons gedaan, maar — middelerwijl de eigen hand, met verdubbelde vlijt, aan den arbeid geslagen, even als de Joden onder Nehemia, nu het zwaard in de vuist om den vijand terug te slaan, dan de steenen aangedragen om onzen tempel, de christelijke, vrije volksschool, te volbouwen. Doen wij zóo, en wij mogen zeggen met Nehemia: „God in den Hemel *zal* 't ons doen gelukken.” Voor Alva werd de heffing van den 10^{en} Penning een steen des aanstoots, waarover hij struikelde en viel; dat wordt, zoo wij 't willen, voor de schoolpolitiek van Kappeyne zijn Staatsbelasting van 30%. De Spaansche dwingelandij stuitte af op den ónwil om te betalen; de nieuwmodische tyrannie worde gestuit door onze bereidwilligheid om te geven! Aan de tegenpartij, zoo 't haar lust, haar gouden kalf om te vereeren, waarvan ook eerlang Hosea's woord zal gelden: „Uw kalf, o Samaria, heeft u verstooten!” Ons de Heer der heirscharen, die spreekt: „Mijns is het zilver en het goud!”

Zijn' het goud en het zilver! Christenen, hebben wij 't genoeg bedacht en bewezen? Er is gegeven betrekkelijk veel. Maar met dat *betrekkelijk* vele kunnen wij thans niet meer vol-

staan. Naarmate anderen overmoediger *nemen* uit 's Lands kas, willen wij te meer *geven* van het onze, dieper tastend in eigen beurs en buidel. Er is veel geschonken, bijgedragen, samengebracht, maar reeds zóo, dat het metterdaad een *geven*, offeren en afstaan, mocht heeten? Och, laat de christen-kapitalist van wat hij in papieren beleggen of brandkas bergen zou, de vrome burger en boer van wat aan eigen genoegen ten koste werd gelegd, de christelijke huisvrouw van wat zij voor opschik en kleeding besteden zou; laat ieder nu, in dit hachelijk tijdsge wicht, met zelfverloochenende liefde iets offeren op het altaar van het vrije, christelijk onderwijs, meer dan immer te voren! Er moet veel gegeven worden, want de nood is groot. Zoo het hart er maar bij is en het geweten geraakt, dan komt al 't andere van zelf. Bedenken wij het: 't geldt het voortbestaan en het levensbehoud, den bloei en den roem van onze christelijke school; 't geldt de eeuwige belangen van het opkomend geslacht, de toekomst van ons vaderland, de eer van ons geloof, het Rijk van onzen Heer; het geldt het heilig onvervreemdbaar ouderrecht en de vrijheid des gewetens, die de grondslag van *alle* vrijheid is. Bij het verdrag van Utrechts Unie verbonden zich onze vaders „tot onderlingen bijstand met lijf, goed en bloed, tegen alle geweld.” — Lijf en bloed wordt nu niet geveerd; iets maar van ons geld en goed. Is dát te veel voor een zaak als deze, te veel geveerd van ons christenvolk, op dezen martelaarsgrond, in 't land, dat voor vrijheid van godsdienst en geweten veertig jaar leed en tachtig jaar streed? Alleen door milde, ruime gaven kan de christelijke volksschool — naast, misschien boven de kerk, grondslag en kweekplaats van godsvrucht en christendom, — bewaard worden en gered. Zullen wij dulden, dat ze verloren ga door onze

nalatigheid en schuld? Voor ons staat het vast: geen onderwijs zonder opvoeding; geen opvoeding zonder zedelijkheid; geen zedelijkheid zonder godsdienst; geen godsdienst zonder waarachtig, beslist, levend geloof. — Van die saamgesmeedde keten valt voor ons geen schakel weg. — Even onverzettelijk voor ons deze klemmende sluitrede: de Staat, als zoodanig zonder godsdienst, mag geen ander dan neutraal onderwijs willen geven; ware neutraliteit is echter ondenkbaar; derhalve moet de Staat geen onderwijs geven dan waar 't volstrekt *onvermijdelijk* blijkt. Dat onderwijs neen, 't is geen „tak van publieken dienst”, zomin als de kinderen door God u gegeven, Spartaansche Staatskinderen zijn. Op onderwijs hebben ze aanspraak, maar niet zóo als een godsdienstlooze Staat die voorschrijven wil. Laat er zelfs leerplicht in onze schoolwet geschreven zijn, maar dan ook voor ALLEN: *vrijheid, gelijkheid, recht!*

Die beginselen, twijfelt er niet aan, ze zullen eens zegenen, zeer spoedig wellicht. Het zijn beginselen van eeuwige waarheid, duurzamer dan kies-, school-, of grondwet is. Tegen de macht der waarheid is op den duur niets bestand. Nog maar een weinig volgehouden met oud-Hollandsche volharding en trouw, en de beproeving van het heden zal een onschatbaar rijke zegen worden voor ons en de onzen, voor school en kerk, vaderland en Godsrijk!

Heden zijn we in 't midden van de „heilige” of „grootte Paaschweek.” Die dag heeft ons grootsche dingen te zeggen. Na de bange lijdensweek, de heerlijke verrijzenismorgen; door 't lijdens-, tot het Opstandings-Paschen; uit donkerheid en dood tot nieuw licht en leven, — zoo gaat het in 't Godsrijk; zoo gaat 't ook hier!

ERRATA.

- bl. 17. rg. 7 v. b. *staat*: bedenkelijke ten deze wijze *lees*: bedenkelijke wijze ten
deze
- » 24. rg. 8 v. o. » vader van de nieuwe Staatsschoolwet en van de Synodale
Kerk, *lees*: begunstiger van de Staatsschoolwet en vader
van de Synodale Kerk,
- » 27. rg. 41 v. b. » in haar *lees*: in zijn

Bij de Uitgevers dezes zijn mede verschenen:

A. F. de Savornin Lohman , Gezag en vrijheid	f 2.50
————— De Staatsschool en de Roomsche Kerk „	0.75
————— Aan Neêrlands Anticlericalen . . . „	0.20
————— De Vrije School „	0.90
M. D. van Otterloo , De Lagere School in hare verhouding tot huisgezin, kerk en staat. Historisch over- zicht. Eerste gedeelte „	1.40